

TAX EVASION, TRUST, AND STATE CAPACITIES,
Nicolas Hayoz i Simon Hug (ur.), 2007, Peter Lang, Bern, 385 str.

Prikaz*

U jesen 2003. godine na konferenciji u St. Gallenu okupili su se znanstvenici, pretežito iz središnje i istočne Europe, koje zanima porezni moral i utaja poreza. Rezultat te konferencije je knjiga/zbornik radova *Tax Evasion, Trust, and State Capacities*, čiji je podnaslov *How Good is Tax Morale in Central and Eastern Europe?*. Kao što je vidljivo iz naslova i podnaslova, gotovo svi radovi u knjizi na neki se način bave problemima što ih tranzicijske zemlje imaju u prikupljanju poreza, razmatranjem povezanosti tih problema sa sposobnošću država da obavljaju svoje funkcije te razinom političkoga i općeg povjerenja u društvu. Većina autora usredotočila se na jednostavno pitanje: zašto ljudi plaćaju poreze? Rade li to zato što se boje represije? Zato što vjeruju jedni drugima? Zato što je porezni teret razumne veličine, a porezni sustav transparentan? Možda zato što misle da su državni dužnosnici učinkoviti? U traženju pravog odgovora na postavljeno pitanje autori su došli do zanimljivih rezultata.

Osim uvodnog poglavlja koje su napisali urednici Nicolas Hayoz i Simon Hug, knjiga sadržava još jedanaest radova čiji su autori Eric M. Uslaner, John T. Scholz, Lars P. Feld i Bruno S. Frey, Benno Torgler, Stanisław Owsiak, Gerald M. Easter, Béla Janky, Katarina Ott, Gabriel Bădescu, Jan Hanousek i Filip Palda, te David Tumanyan. Osim tranzicijskih zemalja (Rumunjske, Češke, Mađarske, Hrvatske, Poljske, Armenije i Rusije), u knjizi se nalazi i po jedno poglavlje o SAD-u i Švicarskoj. Uz empirijske radove, mogu se pronaći i dva rada u kojima se razmatraju teorijski modeli za smanjenje porezne utaje i analiziraju problemi kolektivnog djelovanja. Umjesto sažimanja svakoga pojedinačnog rada u zborniku, pokušat ćemo navesti glavne nalaze i zaključke cijele knjige.

Za početak, društveni je kapital vrlo važan za objašnjavanje razmjera u kojemu građani udovoljavaju poreznoj obvezi. Pokazalo se da je utaja poreza manja u onim zemljama u kojima građani percipiraju jedni druge kao poštene. Pojedinaac nema potrebu varati, odnosno ne plaćati poreze ako smatra da se drugi ponašaju pošteno.

Drugi važan činitelj je učinkovitost državnih institucija, osobito pravnog sustava. Taj činitelj djeluje izravno, ali i neizravno, i to tako da povećava razinu povjerenja u društvu.

* Prilježeno (*Received*): 10.5.2007.

Prihvaćeno (*Accepted*): 23.5.2007.

S vladavinom prava povezani su i jednakost te korupcija. Što je korupcija raširenija, a ne-jednakost veća (osobito nejednakost pred zakonom), to će porezna utaja biti izrazitija. Vrlo je teško izaći iz kruga loše kvalitete javnog upravljanja – korupcije – porezne utaje – nepovjerenja. Svaki od tih elemenata vrlo se sporo mijenja i ovisi o iskustvima iz prošlosti. Čak i ako se promijene formalne institucije, neformalne ne idu ukorak s njima.

Pokazalo se da u jakim državama, onima koje imaju snažan element prisile i represije, porezna utaja nije nužno manja. Ondje gdje su država i društvo razdvojeni “poput stranaca”, kao u Rusiji ili u nekim zemljama jugoistočne Europe, manja je vjerojatnost da će se razviti povjerenje zato što je ono determinirano, među ostalim, razinom civilne uključenosti te zaštitom građanskih prava. Kad građani mogu glasovati o pitanjima poreza (primjer fiskalnog referenduma u Švicarskoj), onda će biti skloniji udovoljavati poreznim obvezama. Jednako tako, u knjizi je pokazano da fiskalna decentralizacija povećava sklonost plaćanju poreza jer porezni obveznici smatraju da se na taj način više uzimaju u obzir njihove porezne preferencije.

Kad je riječ o utaji poreza, nije moguće ne osvrnuti se na reciprocitet, odnosno na to koliko je država odgovorna prema društvu i koliko zadovoljava njegove potrebe jer građani imaju pravo zahtijevati protuusluge za poreze koje plaćaju. Percepcija u tranzicijskim zemljama često je takva da se čini kako su dobronamjerni (kamoli pošteni) birokrati predmet znanstvene fantastike te da će država napraviti to manje štete što manje novca bude imala. Istraživanja su pokazala da se porezna utaja smanjuje ako je vjerojatnost da će država učinkovito pružati javna dobra velika. Vlade koje pružaju opipljive koristi poput novih škola, poboljšanih cesta, kvalitetnijih usluga, dobivaju povjerenje svojih građana, a time raste i njihova spremnost da plate ono što dobivaju. Porezna utaja i kvaliteta javnog upravljanja snažno su negativno korelirani. Građani racionalno reaguju na političko, pravno i ekonomsko okruženje u kojemu se nalaze. Ponašaju se pošteno kad je sustav prema njima pravedan, kad političke elite ne krađu njihov novac nego ga razumno troše i kad imaju odgovarajuću pravnu zaštitu.

Empirijski dokazi također pokazuju da pojednostavnjivanje poreznog sustava smanjuje poreznu utaju. Za porez na dohodak to je slučaj, primjerice, pri uvođenju jedinstvene stope. No treba imati na umu da to nije dovoljno; važno je i koliko je država istodobno uspješna u pružanju javnih dobara te koliko je odgovorna svojim građanima. Pokazalo se da i sociodemografski činitelji utječu na porezni moral: stariji, žene i osobe s partnerom/partnericom imaju veći porezni moral. Kad je riječ o usporedbi među zemljama, čini se da je porezna utaja izraženija u zemljama bivšega Sovjetskog Saveza nego u zemljama središnje i istočne Europe, odnosno da je u prvoj skupini porezni moral manji.

Na kraju – preporuke. Porezne propise nije uputno učestalo mijenjati, ne bi smjela postojati arbitrarnost u djelovanju porezne uprave, kao ni iznimke za pojedine slučajeve. Porezni teret ne bi smio biti prevelik, a država bi svoje obveze trebala plaćati navrijeme. S izravnijom demokracijom poboljšao bi se porezni moral. Time se povećava povjerenje i poštenje te smanjuje korupcija. U postkomunističkim zemljama smanjile bi se percepcije o državi kao poreznom tiraninu kad bi se: a) uspostavio pravni okvir koji bi učinio porezni sustav stabilnim, transparentnim, jednostavnim, bliskim poreznom obvezniku; b) formirao racionalni mehanizam za alokaciju i kontrolu javne potrošnje koji bi isticao vezu između prikupljenih poreza i koristi koju od toga ima lokalna zajednica.

Kao nedostatak knjige moglo bi se navesti to što su podaci koji su u njoj korišteni zastarjeli; knjiga je objavljena 2007. godine, a konferencija je održana četiri godine prije, s tim da se vremenski niz podataka prekida već 2000. Nadalje, stječe se dojam da bi rado-vi bolje “funkcionirali” kao članci u časopisima nego kao dio knjige zato što se često ponavljaju slične ideje i preporuke. Osim toga, u knjizi je jedan isključivo teorijski rad koji ima čak 70 stranica i ne uklapa se najbolje u sadržaj; nije jasno zašto urednici nisu zahtijevali od autora da rad skрати.

Kad bi se nalazi iz ove knjige primijenili na Hrvatsku radi smanjenja porezne utaje, ponovno bismo došli do preporuka koje se stalno ponavljaju: potrebno je suzbijati korupciju, jačati vladavinu prava, razvijati demokraciju. Država bi trebala biti odgovornija prema građanima, a oni bi zauzvrat bili spremniji ispunjavati svoje porezne obveze.

Marijana Bađun